

מבוא

שנים האחרונות חל שינוי במדיניות החינוכית בארץ ובגופים בין-לאומיים: מהתמקדות בהוראת ידע ותוכן לתפיסה רחבה יותר של שילוב בין ידע, מיומנויות וערכים (המדיניות הפדגוגית הלאומית, 2021; עתיד החינוך והמיומנויות 2020-2030, OECD). בין התחומים קיימת לעיתים חפיפה מסוימת. נוסף על כך חל שינוי במדיניות החינוכית וכיום היא מדגישה פיתוח כשירויות גלובליות, הכולל בהקשר הישראלי את חיזוק המרקם החברתי, החיים המשותפים והאזרחות הפעילה (אבני דרך, 2021; דוח כשירויות גלובליות, פיז"ה, 2018).

לנוכח ההתפתחויות האלו, עלה הצורך להגדיר את המושגים המרכזיים הנוגעים לחינוך מוכוון ערכים כדי להתאים את אופני המדידה וההערכה המתאימים לתחום זה.

נושא זה הוא מורכב במיוחד מאחר שכל אדם וקבוצה מגדירים אחרת את ערכיהם וגם מפרשים אחרת את הערכים המוצהרים במדיניות משרד החינוך. כלי המדידה וההערכה עלולים לשמש לכפייה של ערכים מסוימים או להקוּוֹנָה לתפיסות פוליטיות מסוימות. על כן הוועדה רואה חשיבות רבה בקיומו של דיאלוג, המאפשר היכרות עם תפיסות ועם גישות שונות ומעצים את יכולתם של התלמידים והתלמידות להתדיין.

דוח זה הוא המסמך המסכם את עבודת הוועדה והוא מציג תמונת מצב עדכנית של ההגות, המחקר והעשייה בתחום החינוך מוכוון הערכים ובפרט של נושא המדידה וההערכה בתחום. בהתבסס על תשתית ידע נרחבת גיבשה הוועדה את העקרונות שצריכים להנחות את תחום החינוך מוכוון הערכים ואת המלצותיה לעיסוק בנושא במערכת החינוך בישראל.

בפרק זה נציג את פעילות הוועדה ונרחיב על הקשר בינה לבין שתי ועדות קודמות שפעלו ביוזמה בתחום הידע והמיומנויות. זאת מתוך התפיסה כי ידע, מיומנויות וערכים משלימים זה את זה.

1. פעילות הוועדה

לבקשת משרד החינוך, כינסה היוזמה - מרכז לידע ולמחקר בחינוך ועדת מומחים בלתי תלויה לנושא חינוך לערכים - קווים מנחים למדידה ולהערכה. הוועדה כללה מומחים ממגוון רחב של דיסציפלינות ותחומי מחקר כגון פילוסופיה, פסיכולוגיה, תכנון לימודים, פדגוגיה, חינוך מדעי ועוד.

חברי הוועדה למדו לעומק את נושא החינוך לערכים, בחנו ידע ממחקר קיים בארץ ובעולם ולמדו מניסיונם של אנשי מקצוע בחו"ל ובישראל. הוועדה החלה לפעול ביוני 2019 והשנה הראשונה לעבודתה הוקדשה לתהליך למידה מעמיק של הנושא. בשנה השנייה התמקדו חברי הוועדה בכתיבת הדוח המסכם. תהליך הלמידה התבצע בשלושה אפיקים מרכזיים: מפגשים לימודיים, סקירות מדעיות וכנסים.

הוועדה קיימה שמונה מפגשים לימודיים מקיפים, נוסף על פגישות פנימיות של חברי הוועדה בלבד. בסיום תהליך הלמידה, כל המאמרים והמסמכים שנאספו הועלו לדף "הספרייה" של הוועדה וחולקו על פי שש קטגוריות. כמו כן, במהלך פעילות הוועדה נכתבו שש סקירות מדעיות הקשורות לנושאי הליבה של עבודתה.

1.1 מפגשי למידה

מטרת מפגשי הלמידה הייתה לקבוע את תחומי הפעילות של הוועדה, למפות את הנושאים העיקריים ולדון בהם. במפגשים אלה למדו חברי הוועדה על תמונת המצב הנוכחית בתחום מהמזמינים של הוועדה במשרד

החינוך: נציגי המזכירות הפדגוגית, ראמ"ה ומינהל חברה ונוער. כמו כן הם העמיקו בנושאים ממוקדים הקשורים בחינוך לערכים כגון היבטים פילוסופיים, היבטים פסיכולוגיים, היבטים חברתיים-פוליטיים, היבטים פדגוגיים של התחום וכן סוגיות במדידה ובהערכה של התחום, מתודולוגיות וכלים מתאימים.

המפגש הראשון נערך בספטמבר 2019 בהשתתפות חברי הוועדה ונציגי משרד החינוך. במפגש הוצגו שלוש סקירות מחקר שכתבו ד"ר נירית טופול ושרי אלפיינסן, נסקרה העשייה במשרד החינוך בתחום החינוך לערכים ונידונו האתגרים המרכזיים בעבודת הוועדה.

המפגש השני נערך בדצמבר 2019 וכלל דיון מקיף בין חברי הוועדה וכן הרצאה של הגב' סימא גוטמן על התפיסה המערכתית לחינוך ערכי במשרד החינוך.

המפגש השלישי נערך בפברואר 2020 ועסק במגוון דרכי מדידה והערכה כמותית ואיכותנית - בישראל ובעולם. במהלך המפגש נידונו שאלות עקרוניות במדידת ערכים, כמו האם יש למדוד אנשים, תוכניות או צוותי חינוך? מהי המורכבות הכרוכה במדידה וכיצד נמנעים מאינדוקטרינציה? נוסף על כך נסקרו במפגש תוכניות למדידת ערכים הנהוגות כיום בישראל.

עם פרוץ משבר הקורונה עברו מפגשי הוועדה לזום. המעבר לזום היה הזדמנות לפתוח את המפגשים לציבור הרחב והחל מהמפגש הרביעי ואילך הגיעו לכל מפגש של הוועדה מאות אנשים מכל רחבי הארץ. במובן הזה הפכה הוועדה להיות ועדה ציבורית ואפשרה לחברים לשמוע תגובות רבות, מכל מיני היבטים - גם מקצועיים וגם מהשטח.

המפגש הרביעי התקיים ביוני 2020 ועסק בתחום החינוך לאזרחות ולדמוקרטיה וכן בדרכי ההערכה שלהן. בתחילת המפגש הוצגו גישות שונות בתחום זה: גישה ליברלית, גישה רב-תרבותית, גישה דיאלוגית ועוד. בהמשך נידונו נושאים מרכזיים בתחום החינוך לדמוקרטיה ולדרכי המדידה וההערכה של התחום, למשל טענות על התרופפות הדמוקרטיה בארץ ובעולם המערבי וכן שחיקה של עקרונות הדמוקרטיה; כיצד לחנך לערכים דמוקרטיים: האם להתמקד בהוראת ערכים אוניברסליים הכוללים זכויות אדם וכבוד האדם או להעדיף לימוד על המוסדות הדמוקרטיים באופן פורמלי; אתגרים ומורכבות בחינוך הדור הבא בנושאים אלו על רקע השסעים הרבים בחברה הישראלית; וכן בחינת שותפים אפשריים מתוך מערכת החינוך והמגזר השלישי בדרך לשיפור החינוך בתחום זה.

המפגש החמישי במאי 2020 היה **מפגש מיוחד**: חוקרים ממגוון תחומים - מתוך הוועדה ומחוצה לה - שיתפו במחקרים חדשים על סוגיות ערכיות שהתעוררו לנוכח מגפת הקורונה.

המפגש השישי נערך ביולי 2020 ועסק ביחסים שבין אזרחות, זהות ודת. הנושא נבחן מכמה זוויות, כגון מפגשים בין סטודנטים מדתות שונות, מקצוע הלימוד תרבות יהודית-ישראלית, והוראת אזרחות לאור ההלכה היהודית והדת המוסלמית.

במפגש השביעי שנערך בספטמבר 2020 נידונו שלוש סקירות מדעיות בנושא אתגרים בחינוך לערכים שכתבה ד"ר שני בר-און ממנן, כלים למדידה ולהערכה של התחום מאת ורד הושמנד וכן תוכניות חינוך אזרחי בעולם שנכתבה ע"י ד"ר ימאמה עבד אל-קאדר. הסקירות הוזמנו במסגרת תהליך הלמידה של הוועדה.

במפגש השמיני שנערך בינואר 2022 נפגשו יו"ר הוועדה פרופ' חנן אלכסנדר וחבר הוועדה פרופ' ירון להבי עם צוות אגף חינוך למדעים של משרד החינוך לבקשתה של מנהלת אגף א' מדעים ד"ר גילמור קשת. המפגש עסק בלמידה ובהוראה של ערכי המדע, במדעי הטבע ובשאר תחומי הלמידה בבית הספר, בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי.

1.2 סקירות מדעיות

במסגרת עבודת הוועדה נכתבו ביוזמה [שש סקירות מדעיות](#) להרחבת תשתית הידע והמחקר:

1. [המניעים לחינוך לערכים](#) במדינות שונות. בסקירה שנכתבה ע"י ד"ר נירית טופול מופו המניעים לפי ארבע תפיסות: לאומית, רב-תרבותית, התנהגותית ומבוזרת, והוצגו המאפיינים המרכזיים של כל תפיסה עם דוגמאות מ-15 מדינות בעולם.
  2. [כיצד מחנכים לערכים בחינוך הבית ספרי במדינות שונות בעולם?](#) הסקירה נכתבה בידי שרי אלפיינסן והציגה מגוון תוכניות חינוך לערכים מ-12 מדינות שונות, לצד התייחסות להצדקות הניתנות לחינוך זה ולדרכי מדידה והערכה של תוכניות בתחום.
  3. [עבודת מחקר איכותנית בנושא חינוך לערכים בחינוך הבית ספרי בישראל](#) - מאת שרי אלפיינסן. הסקירה מספקת תמונת מצב של דרכי ההעברה של ערכים בבתי הספר בישראל, במטרה להבין את התהליך שבו ערכים שקבע מטה משרד החינוך מתעצבים ומתפרשים בדרגים השונים: מהמחוז, דרך הרשויות המקומיות ומנהלי בתי הספר ועד התלמידים והתלמידות.
- שלוש הסקירות לעיל הוצגו במפגש הלמידה הראשון של הוועדה ועל בסיסן נכתבו מסמכי [דגשים מתוך סקירות](#) כתוצרי ביניים לשימוש רחב.
4. [הערכה ומדידה של חינוך לערכים](#) מאת ורד הושמנד. הסקירה מונה כלים ומודלים למדידה והערכת ערכים וכן כלים למדידת תוכניות לחינוך מוכוון ערכים. הסקירה כללה גם התייחסות לכלי מדידה בין-לאומיים בתחום החינוך האזרחי.
  5. [אתגרים במדידה והערכה של חינוך לערכים](#) מאת ד"ר שני בראון ממן. הסקירה עסקה במורכבות האתית, התיאורטית והחינוכית של מדידה והערכה של ערכים. בהמשך נידונו האתגרים בתחום והודגמו דרכי ההתמודדות עם האתגרים בארבע תוכניות לאומיות (בארה"ב, צרפת, בריטניה וסינגפור).
  6. [חינוך ערכי במגוון מדינות בעולם](#) מאת ד"ר ימאמה עבד אל-קאדר. סקירה זו עסקה בתחום החינוך האזרחי הגלובלי, הכולל תוכניות למניעת גזענות ואפליה, קידום גיוון והכלה וכן שמירה על חופש הביטוי. בסקירה נידונו תוכניות בין-לאומיות לצד המציאות בישראל. על בסיס הסקירה נכתב [מסמך דגשים](#), אשר שימש חומר רקע ביום העיון "העומדים מן הצד" שהתקיים במרץ 2021.

1.3 כנסים שנתיים

חברי הוועדה הציגו את עבודתם בשני הכנסים השנתיים של היוזמה וכן בשני מושבים בכנס "העומדים מן הצד" בשיתוף מכון מופ"ת.

בכנס השנתי של היוזמה בינואר 2020, הוקדש [מושב](#) לנושא מאפיינים ואתגרים בחינוך לערכים בישראל. במושב שולבו הרצאות מפי חברי הוועדה, לצד דיון בשולחנות עגולים בשאלה אילו ערכים ראוי לקדם בבתי הספר.

כשנה לאחר מכן, בכנס השנתי של היוזמה בינואר 2021, הוקדש [המושב הראשון של הכנס](#) לדיון בחינוך לערכים מכמה זוויות: מהי המטרה של חינוך לערכים, כיצד מתפתחים ערכים אצל ילדים וילדות וכיצד ניתן לטפח ערכים בבית הספר. את המושב הנחה יו"ר הוועדה, פרופ' חנן אלכסנדר, והדוברים היו פרופ'

מרווין ברקוביץ' מאוניברסיטת מיזורי, פרופ' אריאל כנפונעם מהאוניברסיטה העברית וד"ר מירי שליסל ממשרד החינוך. לקראת הכנס תורגם מאמר מוביל של פרופ' ברקוביץ' אשר סקר [פרקטיקות מובילות בחינוך לערכים](#) על סמך מטא-אנליזה שערך בנושא. לאחר הכנס הועלו לאתר הכנס מצגות המושב יחד עם דגשים מתוך ההרצאות.

נוסף על הכנסים השנתיים של היוזמה, השתתפו חברי ועדת המומחים ביום העיון "[העומדים מן הצד](#)" מטעם מרכז TEC במכון מופ"ת ובשיתוף המטה לחיים משותפים במשרד החינוך וארגוני מגזר שלישי נוספים. יום העיון נערך במרץ 2021 לרגל יום המאבק הבינלאומי בגזענות. המושב הראשון עסק בדילמות מוסריות שבהם אנשי חינוך ונשות חינוך חשים מחויבות לנקוט פעולה בהתאם לעקרונות הצדק אך התנאים לא מאפשרים זאת. המושב השני עסק בהיכרות עם האחר, פיתוח סובלנות לדעות ולתפיסות מנוגדות ועידוד מעורבות פוליטית-חברתית.

לקראת יום העיון הוכנו [שלושה מסמכים](#) אשר שימשו חומרי רקע לכנס:

- "היבטים פילוסופיים של חינוך לערכים במדינת ישראל" מאת פרופ' חנן אלכסנדר. המסמך מציג את תפיסת הדמוקרטיה במדינת ישראל לאור מטרות החינוך המפורטות בחוק חינוך ממלכתי.
- דגשים מתוך המאמר "פגיעה מוסרית ואתיקה של אי-צדק בחינוך" מאת פרופ' מאירה לווינסון. המסמך ליווה את הסדנה שהנחתה פרופ' לווינסון יחד עם פרופ' גרוס.
- דגשים מתוך סקירה: תוכניות חינוך אזרחי גלובלי מאת ד"ר ימאמה עבד אל-קאדר. המסמך מבוסס על סקירת מחקר שכתבה ד"ר עבד אל קאדר עבור הוועדה ובה פירטה את המאפיינים והאתגרים הכרוכים ביישום החינוך האזרחי הגלובלי במדינות ובארגונים שונים.

1.4 הקשר לשתי הוועדות האחרות

ועדת המומחים הנוכחית היא השלישית ברצף ועדות פדגוגיות של היוזמה. משכך, היא משמשת נדבך משלים לעבודת שתי הוועדות שקדמו לה:

1. ועדת המומחים להתאמת תוכניות הלימודים וחומרי הלימוד למאה ה-21 בראשותה של פרופ' ענת זוהר, שסיימה את עבודתה ביוני 2020 (להלן "ועדת תוכניות לימודים").

2. ועדת המומחים לטיפוח למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך בראשותו של פרופ' רמי בנבנישתי, שסיימה את עבודתה באוקטובר 2020 (להלן "ועדת למידה רגשית-חברתית").

משרד החינוך בישראל אימץ את מדיניות ה-OECD והגדיר במסמך דמות הבוגר כי המדיניות החינוכית צריכה לכלול את המרכיבים: ידע, מיומנויות וערכים. במשך שנים ניתן משקל רב יותר לנושא הידע, אך כיום ברור כי שלושת המרכיבים חשובים ליצירת דמות הבוגר, ואי אפשר להפריד ביניהם בחלוקה למקצועות לימוד. לכן המליצה ועדת תוכניות לימודים לטפח במסגרת הוראת כל מקצועות הלימודים ערכים חברתיים ודמוקרטיים ברוח ערכי מגילת העצמאות (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 47-48). מסקנות ועדת תוכניות לימודים משמשות תשתית לשילוב של הנושא הרגשי-חברתי והערכי במדיניות החינוכית.

המלצות ועדת תוכניות לימודים היו מקיפות ועסקו במטרות מערכת החינוך, מבנה תוכנית הלימודים, למידה דיגיטלית ונושא ההטמעה. בהצעתם לתכנון תוכנית הלימודים, הציעו חברי הוועדה לכלול חמישה מרכיבים (ראו: זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 14-15), ארבעה מתוכם נוגעים ישירות לתחומים שבהם עסקו

ועדת למידה רגשית-חברתית והוועדה הנוכחית:

1. **יכולות רוחביות חוצות תחומי לימוד:** נוסף על הוראת שפת אם, אוריינות לשונית ומיומנויות חשיבה, ציינו חברי ועדת המומחים את החינוך האזרחי-דמוקרטי ברוח ערכי מגילת העצמאות וחוק חינוך ממלכתי כמרכיב חוצה תוכניות לימודים ונושאי לימוד.
2. **תחומי תשתית:** ועדת המומחים המליצה לכלול בתוכנית הלימודים תחומי לימוד מסורתיים, ולהתאים מחדש את היקפם, את כמות המידע ואת הנושאים הנכללים בהם. במרבית תחומי הדעת המסורתיים נכללים היבטים ערכיים, ואלו באים לידי ביטוי במסמכי תוכניות הלימודים ובחומרי הוראה ולמידה שונים.
3. **לימודים בין-תחומיים** - שילוב של תחומי ידע לשם יצירת ידע אינטגרטיבי. למידה מסוג זה מתבצעת בין היתר באמצעות למידת "רעיונות גדולים" בכמה דיסציפלינות וכן במסגרת תוכניות בית ספריות ביוזמה מקומית המקדמות תחום זה. בעיות בין-תחומיות מעצם טבען מהוות הזדמנות להתייחס לדילמות ולהיבטים ערכיים.
4. **תחומי לימוד חדשים** - ועדת המומחים הציעה לשלב בתוכנית הלימודים תחומים חדשים שלא נלמדו עד כה, שבהם טמונות סוגיות ערכיות שונות. עוד מציעים חברי הוועדה לאפשר למורים ולבתי הספר אוטונומיה בבחירת התוכניות. גם חברי ועדת למידה רגשית-חברתית הצביעו על כך שיש לשים דגש על המיומנויות הרגשיות-חברתיות כחלק ממדיניות החינוך: כתחום לימוד חדש, בנושא רוחב או כתוכנית לימודים חדשה.

ועדת תוכניות לימודים עסקה לא רק במבנה תוכנית הלימודים, אלא גם בשאלות של תוכן ומהות, כגון מטרות חברתיות בתוכנית הלימודים, שלומות (well-being) ושאלת החינוך הרצוי. לנושאים אלו יש השפעה גם על עבודתה של ועדת חינוך לערכים.

נקיטת עמדה על החינוך הרצוי - בתוכניות לימודים יש חשיבות מכרעת לקיומם של חזון ומטרות, המבוססים על חשיבה מעמיקה בדבר הטוב והראוי. ועדת תוכניות לימודים הצביעה בעבודתה על התפתחויות בעייתיות בתקופתנו כמו דעיכת מעמד האמת, ערעור על ההיבטים הפוליטיים והערכיים של האתוס הליברלי והתעצמות השסעים בחברה הישראלית ובחברות אחרות בעולם. כל אלו מחייבים להגדיר מטרות חברתיות לתוכניות הלימודים, מטרות אשר יהיו מבוססות על תפיסת האדם הראוי והחברה הראויה (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 25-27). בין מטרות אלו אפשר למצוא חשיבה ביקורתית, שמירה על המורשת התרבותית היהודית לצד הכרה של התרבות הערבית בישראל, שמירה על איכות הסביבה ויצירת לכידות חברתית, אשר לה תפקיד חשוב בחינוך אזרחי-דמוקרטי (עמ' 28-29).

נוסף על קידום מטרות חברתיות, הדגישו חברי ועדת תוכניות לימודים את החשיבות של **קידום רווחת התלמידים ושלומות (well-being) התלמידים**. בתחום זה נכללות מטרות כגון גיבוש זהות תרבותית לצד יחס סובלני לאחר, טיפוח רוח האדם כבסיס לצמיחה אישית ויכולת מילוי חובות אזרחיות כפרטים מתפקדים בחברה (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 30-31). נושא זה משיק לליבת העבודה של ועדת למידה רגשית-חברתית, ומדגיש כי החינוך הרצוי גם דואג לממד הרגשי של כל תלמיד ותלמידה.

גם ועדת למידה רגשית-חברתית עסקה בהרחבה בנושא השלומות - במרחב התוך-אישי, במרחב הבין-אישי ובמרחב האזרחי (ראו בנבנישתי ופרידמן, 2020, עמ' 16-17). גם כאן קיימת זיקה לעבודת הוועדה לחינוך מוכוון ערכים, הרואה בלמידה רגשית-חברתית רכיב מהותי בתהליכי הוראה-למידה, היבט שהתעצם מאוד מאז משבר הקורונה וההבנה של מרכזיות התחום לשלומות התלמידים והתלמידות.

ועדת תוכניות לימודים נדרשה לתת את הדעת על שני נושאים נוספים, המשיקים גם הם לעבודתה של ועדת ערכים: התפתחויות טכנולוגיות במאה ה-21 ונושא החינוך האזרחי.

חשיבות אזרחות פרואקטיבית בעולם גלובלי - מאפייני העידן הגלובלי והדיגיטלי קשורים לשינויים בעולם התעסוקה ולצורך בלמידה מתמשכת לאורך החיים. אלה יחייבו את בוגרי מערכת החינוך לגמישות תעסוקתית, לחשיבה עצמאית וליכולות למידה אוטונומיות. ממד מרכזי בגמישות זו הוא חינוך אזרחי פרואקטיבי בעולם גלובלי (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 78). בהקשר של התפתחויות טכנולוגיות, הצביעה ועדת תוכניות לימודים על שני כישורים המשמשים תנאי הכרחי לחיים בחברה דמוקרטית: אזרחות דיגיטלית ואתיקה בסביבה דיגיטלית (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 101). כישורים אלה נחוצים בלמידה במגוון תחומי דעת וקשורים לחשיבה ביקורתית, על כן הם חוצים את תוכנית הלימודים לרוחב ולאורך (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 103).

קידום חינוך אזרחי דמוקרטי - נושא זה, המעוגן במגילת העצמאות ובחוק החינוך הממלכתי, הוא "אחד מתפקידיה המרכזיים של מערכת חינוך ציבורית, ולפיכך זהו אחד מיעדיה החשובים של תוכנית הלימודים" (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 95). מדובר בקידום ערכי היסוד הדמוקרטיים הדרושים כדי להבטיח רציפות והמשך קיומה של שיטת ממשל זו, על אף השינויים הרבים שמתרחשים בדמוקרטיה בעשורים האחרונים.

חינוך אזרחי דמוקרטי איננו מתמצה בשמירה על החוק ובמעורבות חברתית; לדידה של ועדת תוכניות לימודים, החינוך האזרחי דמוקרטי צריך גם לטעת בתלמידים תפיסות חיוביות כלפי העולם הפוליטי וכלפי הגיוון החברתי והאידיאולוגי הקיים סביבם (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 96).

עוד הצביעה הוועדה על הצורך לאזן בין ערכים אוניברסליים-הומניסטיים לבין ערכים פרטיקולריים (לאומיים, דתיים ותרבותיים) ועל המורכבות שביצירת איזון כזה (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 96). בשל חשיבותו הגדולה של נושא החינוך האזרחי דמוקרטי יש לשזור אותו לאורכה ולרוחבה של תוכנית הלימודים הפורמלית והבלתי פורמלית, ולשלב בפעילויות מחוץ לבית הספר, כמו תנועות נוער, המשפחה והקהילה (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 97). יתר על כן המליצה הוועדה לשלב נושא זה כתחום דעת נפרד וכתחום רחב בתוכנית הלימודים (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 99). העיסוק הרחב של ועדת תוכניות לימודים בנושא החינוך האזרחי דמוקרטי סולל את הדרך להמלצות הוועדה הנוכחית, הממוקדת בחינוך מכוון ערכים במערכת החינוך ובהערכתו.

עבודתה של ועדת המומחים לנושא תוכניות לימודים עסקה גם במדידה ובהערכה. בין היתר, המליצה הוועדה להשתמש בלמידת חקר מבוססת פרויקטים, תיקי עבודות, ניתוח סימולציות ממוחשבות וכלים דיגיטליים להערכת תשובות לשאלות פתוחות (זוהר ובושריאן, 2020, עמ' 89). כל אלו נועדו כדי לגוון את דרכי המדידה וההערכה, מתוך תפיסה כי יש לקדם סוגים ורמות שונות של חשיבה ולקדם סקרנות אינטלקטואלית בקרב התלמידים. להיבטים אלה יש נגיעה ישירה לעבודת הוועדה הנוכחית הן בהיבט התכנים, הן בהיבט המדידה וההערכה.

כמו כן, בוועדה לטיפוח למידה רגשית-חברתית נידונו תכנים רבים אשר משיקים לתכנים הנוגעים לחינוך לערכים: טיפוח חוויות ותפיסות עצמי חיוביות (בבנישתי ופרידמן, 2020, עמ' 16), מודעות עצמית וניהול עצמי, מערכת היחסים בין התלמידים לסביבתם וכן טיפוח אזרחים אחראיים ותורמים (בבנישתי ופרידמן, 2020, עמ' 17).

הוועדה המליצה על ארבעה אופנים לקידום למידה רגשית-חברתית (בנבנישתי ופרידמן, 2020, עמ' 20-24):

1. אקלים ותרבות בית ספריים התומכים בלמידה זו.
2. התנהגויות מורים אשר מטפחות למידה רגשית-חברתית בכיתה.
3. שילוב למידה רגשית-חברתית בהוראת תחומי הדעת.
4. הקניית למידה רגשית-חברתית באמצעות שיעור ייעודי ובאמצעות תוכניות התערבות.

שילוב תחום הלמידה הרגשית-חברתית בכל תחומי הדעת לצד מהלכים קוריקולריים ייעודיים, כמו שיעור נפרד ותוכניות התערבות, תומכים בגישה של ועדת תוכניות לימודים. כמוהן, גם חברי ועדת ערכים רואים חשיבות רבה בשילוב תחום החינוך מוכוון הערכים במקצועות הלימוד השונים.

לסיכום חלק זה: ראינו כי ועדת חינוך מוכוון ערכים מתכתבת בהמלצותיה עם המלצותיהן של שתי הוועדות הפדגוגיות שקדמו לה: ועדת המומחים להתאמת תוכניות הלימודים וחומרי הלימוד למאה ה-21 וועדת המומחים לטיפוח למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך. להלן סיכום ההמלצות והעקרונות שהתוו שתי ועדות המומחים, העולות בקנה אחד עם המלצות ועדת חינוך מוכוון ערכים:

- מתן דגש על אזרחות גלובלית אקטיבית המעוגנת בתפיסות דמוקרטיות ומותאמת למיומנויות המאה ה-21.
- שילוב של ידע, מיומנויות רגשיות-חברתיות וערכים כחלק ממדיניות החינוך הלאומית, כפי שהמליץ ארגון ה-OECD בתוכניתו "חינוך 2030".
- התייחסות משולבת לתכנים המופיעים בתוכניות הלימודים, לדרכי ההוראה והלמידה (הפדגוגיה והדידקטיקה) ולמרכיב המדידה וההערכה.
- שילוב של היבטים ערכיים לאורך ולרוחב כל מערך הלמידה - בשיעורים ייעודיים וכחלק מתחומי הדעת.
- התייחסות לחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי כאחד.

2. המסמך המסכם את עבודת הוועדה

המסמך שלהלן עונה על כמה שאלות מרכזיות בתחום החינוך מוכוון ערכים - קווים מנחים למדידה והערכה. **השער הראשון** פורס את תחום החינוך מוכוון ערכים וכולל התייחסות מקיפה להיבטים פילוסופיים, פסיכולוגיים, פדגוגיים וקוריקולאריים. מטרת שלושת הפרקים הראשונים בדוח היא לענות על כמה שאלות: מהם ערכים? מהו חינוך מוכוון ערכים? מהי תפיסת היהדות והדמוקרטיה במדינת ישראל לאור מטרת החינוך המפורטות בחוק חינוך ממלכתי? כיצד מתפתחים ערכים ומה הקשר בין ערכים, עמדות והתנהגות? מהן התוכניות המובילות בארץ ובעולם לחינוך מוכוון ערכים? על בסיס הפריסה הרחבה הזו משרטטים חברי הוועדה הצעות וכיווני חשיבה מומלצים לפיתוח פדגוגיות וחומרי הוראה-למידה מותאמים.

השער השני עוסק בכלים ובמתודולוגיות למדידה ולהערכה של תחום החינוך מוכוון ערכים. הפרק הרביעי מציג את הסוגיות המתודולוגיות העיקריות שיש לבחון בהקשר של שימוש במדידה ובהערכה בחינוך זה. בסופו מוצגת הגישה שאימצה הוועדה. הפרק החמישי מתמקד בכלים כמותיים ואיכותניים שיכולים לסייע במדידה והערכה בתחום, ומנתח את היתרונות והחסרונות של כל אחד מהם.

השער השלישי מרחיב את גבולות המנדט שניתן לוועדה, ועוסק בפרשנויות לערכי דמות הבוגר בישראל, על

בסיס אשכולות הערכים שהגדיר משרד החינוך. הפרק השישי עוסק בהיבטים חברתיים-פוליטיים בתחום וסוקר תאוריות פסיכולוגיות-התפתחותיות רלוונטיות, כולל התייחסות לנושאים של חיברות פוליטי, אוריינות פוליטית ומניעת גזענות ואפליה. הפרק השביעי מתמקד בשאלה כיצד חינוך מוכוון ערכים ברוח ערכי המדע יכול לתת מענה לאתגרים הכרוכים במדידה ובהערכה של חינוך זה בחברה פלורליסטית. הפרק האחרון בדוח עוסק ביצירת מרחב חיים משותף במערכת החינוך בישראל. הוא בוחן את הדרכים השונות להתמודדות דה־פקטו עם חינוך אזרחי בחברה שמרנית, החברה החרדית בישראל, וביצירת איזון בין ערכים פרטיקולאריים לערכים אוניברסליים.